

JEHUDA BACON
MANFRED LÜTZ

DOKUD
ŽIJEME,
MUSÍME SE
ROZHODOVAT

Život po Osvětimi

MLADÁ FRONTA

MLADÁ FRONTA

DOKUD ŽIJEME,
MUSÍME SE ROZHODOVAT
Život po Osvětimi

Jehuda Bacon * Manfred Lütz

Mladá fronta

Přeložil Tomáš Dimter

Original title: „Solange wir leben, müssen wir
uns entscheiden.“ Leben nach Auschwitz
by Jehuda Bacon and Manfred Lütz
© 2016 by Gütersloher Verlagshaus,
a division of Verlagsgruppe Random House GmbH,
München, Germany.

Czech Edition © Mladá fronta, 2017

Translation © Tomáš Dimter, 2017

ISBN 978-80-204-4791-3 (pdf)

OBSAH

Předmluva	7
1 Odkud se bere zlo	13
2 Moje obrazy mne zachránily	23
3 Ještě jsem necítil, že antisemitismus je bolestivý	31
4 Dum spiro, spero – dokud dýchám, doufám . .	39
5 Ta božská jiskra je v každém člověku, dokonce i v takovém zločinci	51
6 V mezních situacích zůstane jen vzdělání srdce	65
7 Největší pokušení mého života	79
8 Neboť jsem nechtěl, aby se nacistům podařilo udělat ze mne malého nácka, člověka plného záště	89
9 Každý umělec a každý člověk se modlí, když něco dělá z celého srdce	105
10 Dokud můžeš, žij, proto abys u druhých vyvolal úsměv	119
Biografická poznámka	137

PŘEDMLUVA

Jehudovi Baconovi vlhnou oči. Ne ve chvíli, kdy vypráví o osvětimském pekle, o jehož nepředstavitelném děsu podává střízlivé svědectví, ale když mluví o lidech, kteří mu navrátili víru v lidstvo. V té chvíli pocítím hluboké dojetí, které je ještě pohnutější, když se dozvím, že Jehuda Bacon dlouhé roky nedokázal plakat. Osvětim mu slzy vysušila.

Ještě nikdy jsem o Jehudovi Baconovi neslyšel. Právě jsem psal knihu, která proti povídkám o snadno dosažitelném štěstí v blahobytu hledala opravdové štěstí právě v nevyhnutelných krizových situacích v životě. Může být člověk šťastný i v utrpení? Na tuto otázku neexistuje jednoduchá odpověď, především žádná teoretická. A najednou v televizi vidím Jehudu Bacona, drobného a přátelského muže se šedivými vlasy a neobyčejně živými očima, a to, co říká, je pozoruhodné. Člověk prý může najít smysl i v utrpení. Zažít lásku a dávat lásku prý vypovídá o tom, co je člověk zač. A to říká muž, který prožil to nejhorší, co kdy mohl udělat člověk člověku. Tento laskavý starý muž mi už nešel z hlavy.

Náhoda tomu chtěla, že jsem o několik měsíců později odjel s 50 mladými lidmi do Izraele. Krátce před odletem nám ještě jedna matka sdělila, že má v Izraeli pár kontaktů, kdybychom prý měli zájem. Jako příklad vyřkla jen jedno jméno: Jehuda Bacon. Okamžitě jsem byl elektrizován. Nikdy bych si nebyval pomyslel, že se někdy setkám s Jehudou Baconem osobně. Přes den

jsme byli v památníku holocaustu Jad vašem a večer jsem vyzvedl Jehudu Bacona taxíkem. Byl jsem dost vzrušený. Ale už od prvního okamžiku mě uklidňoval tím, jak byl bezprostředně přívětivý, zcela nekomplikovaný, okamžitě nakloněný a naplněný přímo půvabnou skromností a radostnou pokorou. Takového člověka jsem ještě nikdy předtím nepoznal. Den v památníku Jad vašem nás zanechal rozrušené. Nebyl mezi námi nikdo, kdo by nebyl otřesený. Ale v taxíku Jehuda Bacon nemluvil o Osvětimi nebo o sobě, vyprávěl mi o Přemyslu Pitterovi, muži, který jej po válce přijal do sirotčince a jenž se o všechny tamní děti – Židy i bývalé příslušníky Hitlerovy mládeže – staral s takovou láskou, že opět pocítily důvěru. Už jsem si v obavách říkal, že o Osvětimi vůbec nebude chtít vyprávět...

O Jehudovi Baconovi jsem toho věděl pramálo. Stal se umělcem, dokonce profesorem umění. Jeho obrazy visí ve velkých galeriích po celém světě a rozhodně ne všechny mají něco společného s Osvětímí. Opravdu malovat přesto začal v koncentračním táboře, nejprve v Terezíně a potom v Osvětimi, a jeho obrazy z koncentračního tábora byly tak působivé, že byly v procesu s Eichmannem v Jeruzalémě a v osvětimském procesu ve Frankfurtu použity jako důkazní materiál. I v Jad vašem visí jeho obrazy. V dýmu, který stoupá z krematoria, zobrazil svého otce, který byl od něho násilím odtržen a vehnán do plynové komory. A jiný obraz promítají v Jad vašem na velkou stěnu: Na ní vleče jeden člověk jiného ke světlu. A tento člověk nebyl nikdo jiný než Přemysl Pitter, o němž mi vyprávěl v taxíku.

Zdvořile a téměř s úctou přijímali mladí lidé Jehudu Bacona. A co se stalo pak, bylo mimořádně pozoruhodné. Vlastně jsme plánovali diskusní večer, ale když Jehuda Bacon začal vyprávět, byli všichni tak uchváteni, že nikoho ani nenapadlo, aby ještě kladl otázky. Svě vyprávění nezačal Osvětimí, nýbrž Přemyslem Pitterem a lidmi, kteří jej opět vrátili do lidského života. Tím byl založen existenciální fundament, jisté místo, z něhož nás mohl provést svým životem. Nic nám nedaroval. Jako laskavý otec nás vzal za ruku a ukázal nám, čeho jsou lidé schopni, v dobrém i zlém. Jeho vyprávění nikdy nesklouzlo k rutině, přestože už o svém osudu vyprávěl mnohokrát, střetával se s námi mimořádně intenzivním způsobem velmi osobně, ale nikdy nepoučoval, nýbrž vždy s námi jednal jako s rovnocennými partnery. Neexistuje nikdo, kdo by přežil Osvětim. Kdo čte spousty zpráv, najde v nich všechny myslitelné lidské temperamety a reakce. Pochopitelně jsou mezi nimi lidé zahořklí, kterým Osvětim jednou provždy vymazala světlo ze života, lidé hluboce zklamaní nebo naplnění nenávistí, kteří již nikdy víc nechtěli navštívit Německo ani podat ruku žádnému Němci, ale také ti, kteří na sobě nedali nic znát, a nakonec i lidé smíření. Přesto tahle hloubka, tato starostlivost o posluchače, ta mimořádně vysoká citlivost, kterou jsem zažil u Jehudy Bacona, byly něco zvláštního. Možná to byl důsledek toho, že je umělec nebo že potkal tak působivé lidi nebo také to, že tak rád a s nadšením býval učitelem na jeruzalémské Becalelově akademii umění a designu. Každopádně bylo okamžitě jasné, že prožíváme něco zcela jedinečného, na co nikdy nezapomeneme.

Na cestě zpět jsem se jej v taxíku zeptal, jestli v němčině vyšla rozsáhlejší kniha o jeho životě. Ne, pravil vesele. A když jsem se ho zeptal, zda by souhlasil, abych s ním udělal knihu rozhovorů, okamžitě přitakal. Následující den jsem s mým nakladatelem domluvil smlouvu a v lednu 2016 jsem s dcerou Antonií, která pořizovala video a audiodokumentaci, odletěl do Jeruzaléma, abychom projekt uskutečnili. Po čtyři dny jsme se stýkali nedaleko Jehudova domu v Institutu Leo Baecka a hovořili spolu 14 hodin. Přicházel vždycky pěšky a sám, nechtěl, abych ho vyzvedával, a než vešel do domu, pokaždé nás do okna, odkud jsme ho vyhlíželi, radostně zdravil. Poslední den nás provedl památníkem Jad vašem. Při rozhovorech měl neuvěřitelnou výdrž. Opakovaně jsem mu navrhoval, abychom si udělali přestávku. Ale on s veselou myslí tvrdil, že to není nutné, když jsem naopak potřeboval pauzu já, nebyl to pro něho žádný problém. Hovořil tak náramně živě, duchaplně a názorně čtyři až pět hodin bez přestávky. Na otázky nikdy nereagoval netrpělivě, vůbec byl vždy dojemně srdečný a zdvořilý, přesto nikdy formální, zato vždy plný vtípu a humoru. Ne aby přehrával vážnost Osvětimi, naopak: Tím, že se choval tak otevřeně, zasáhl mě děs, který tento laskavý člověk, jenž přede mnou seděl, musel prožít, ještě mnohem hlouběji.

O holokaustu a Osvětimi jsem toho přečetl spoustu, o Jehudovi Baconovi jsem v řešerších našel všechno, co se dalo, ale osobní setkání s ním bylo opravdu čímsi jedinečným. Doufám, že to bude patrné i z této knihy.

A pak se stalo něco ještě mnohem pozoruhodnějšího. Rozhovory jsme nahrávali a poté je nechali přepsat. Přesto byl výsledek zmatečný. Mnohé věty byly útržkovité a při četbě stěží srozumitelné. Pohrával jsem si s myšlenkou texty parafrázovat. Když jsem se pak opísem zabýval důkladně, zjistil jsem něco zajímavého: Bylo třeba jednotlivé fragmenty jen správně poskládat a na jednou se začal objevovat živější, dojemnější, a někdy dokonce poetičtější text. Výsledek této restaurátorské práce je tedy zavázán autentickému textu Jehudy Bacona, a my jsme zachovali i jeho jazykové zvláštnosti, laskavou česko-židovskou melodii, především ale oscilaci mezi přítomností a minulostí. Neboť bylo téměř vidět, jak se mu bolestivé a dojemné události minulosti při vyprávění stále znovu stávají téměř viditelnou přítomností.

Tato kniha není knihou o Osvětimi, o tom existuje velmi mnoho působivých zpráv. Tato kniha přináší moudrost muže, který zažil odporné věci, ale nezlomilo ho to. Dříve než byl jeden z jeho učitelů deportován do Osvětimi, vyprávěl svým žákům o tom, že v každém člověku je prý nehasnoucí jiskra. Na tuto jiskru si vzpomněl, když se sám ocitl v Osvětimi. A tuto jiskru přivedl ve svém životě celou svou existencí k tomu, že se rozzářila.

Od té doby, co jsem se setkal s Jehudou Baconem, žiji jinak, můj život se stal o něco projasněnějším. Ne že bych se na sebe nebo na jiné lidi už nezlobil. Ale někdy se musím smát všem těm každodenním hloupostem, které člověk bere tak vážně. A pak je mi lépe. Především jsem se však v nejkratší době naučil velmi

mnoho o lidech i o životě. A proto, aby tutěž zkušenost mohlo udělat i mnoho jiných lidí, vydáváme teď tuhle knihu.

Děkuji Jensi Oertelovi, blízkému příteli Jehudy Bacona, že knihu podpořil. Především ale děkuji Jehudovi Baconovi za jeho čas, náklonnost a svědectví.

Bornheim 7. července 2016

Manfred Lütz

1

ODKUD SE BERE ZLO

Manfred Lütz: *Pane Bacone, zažil jste, prožil jste Osvětím. Co to ve vás vyvolalo?*

Jehuda Bacon: Především otázku – odkud se bere zlo? Osvětím pro mne byla ztělesněním zla, nelidskosti. To byla úplně jiná dimenze, která je pro takzvaný normální život vlastně neuchopitelná. Jak se něco takového může stát? Jak se může někdo takhle chovat? Tohle téma mě po válce zajímalo nejvíc. A protože nejsem filozof, ale umělec, pokoušel jsem se to uchopit intuitivně jako umělec. Myslel jsem si, že někdo, kdo Osvětím přežil, o tom musí dál vyprávět. Chtěl jsem všem ostatním židovským dětem vyprávět, co zažila duše židovského dítěte, a přitom jsem naivně věřil, že budu-li o tom vyprávět, stanou se lidé lepšími. A s tím vyprávěním to bylo po válce také velmi těžké. Mnozí nedokázali moje vyprávění snést a já ani nevěděl, co mám vyprávět a co nikoli.

Prožil jste hrozné věci, přesto nepůsobíte zahořkle...

To byl můj dárek shůry. Po válce jsem potkal skvělé lidi, jejichž vliv sahá až dodnes. Tito lidé mi vrátili víru v člověka. A to bylo také velmi potřeba. Neboť moji přátelé a já jsme po všem, co jsme zažili, nikomu nevěřili. Proč by nám měl někdo říkat pravdu nebo dělat pro nás něco dobrého? Protože lidé, které jsme potkali, většinou nebyli tak příjemní, nemám-li přímo říci, že byli zlí.

Kdo byl ten skvělý člověk?

Byl to například muž, který před válkou vedl sirotčince a už před koncem války přemýšlel o tom, jak by poté, co se jeho děti vrátí zpět, je mohl zase ubytovat a poskytnout jim nejlepší péči. Bohužel se tyto děti už nevrátily, ale přišly jiné. A když mu ministerstvo sociálních věcí hned po válce předalo několik zámků prominentních Němců, proměnil je v dětské domovy. Ten muž se jmenoval Přemysl Pitter a byl to člověk, který si nás získal nikoli kázáními a mnoha proslovy, nýbrž svou dobrotou a láskou. Tehdy jsem ještě nevěděl, co to znamená, ale dnes musím říci, že byl charismatický. Všechny děti, které s ním přišly do styku, na něho dodnes nezapomněly. Jeho zvláštností bylo, že po nás nic nechtěl, ale dával nám veškerou svou lásku, oddal se nám celou svou osobností. Najednou jsme viděli, že existuje někdo, kdo nic nechce, ale dává všechno, především lásku, kterou jsme v Osvětimi – a ve válce už vůbec – nikdy nepotkali. A náhle je tady člověk, který se věnuje pouze této mládeži, těmto dětem.

Co to bylo za děti?

Nejen židovské děti, ale také děti, které patřily k Hitlerově mládeži. Pitter byl ministerstvem zahraničních věcí pověřen, aby se postaral o děti v táborech, kam byli zavřeni sudetští Němci před odsunem. A on se vydal do těch táborů, vyhledal matky s malými dětmi, které na tom byly nejhůř, a poskytl jim stejnou péči jako nám. V těch dobách to byl zázrak. Okamžitě po válce se rozbujela ohromná nenávist vůči všem Němcům.

V Praze bylo životu nebezpečné mluvit německy. Němci byli bití nebo se jim dělo ještě něco horšího. A najednou se objeví nějaký Pitter, jde do táborů a vyvede z nich ty nejpotřebnější a i pro ně, stejně jako pro všechny ostatní děti požaduje lepší jídlo a ošacení.

Pamatujete si z té doby na Přemysla Pittera nějak přesněji?

Tehdy tam bylo takové malé děvče. Já jsem tenkrát prosil každého: Sedni si, chci si tě namalovat! Prostě jsem chtěl každého využít jako kreslířský model. Velmi sobecké! A když jsem měl před několika lety v Praze výstavu, bylo tam ještě několik mých starých kreseb, a najednou jsem spatřil obraz té malé dívenky s loknami a pod tím pár řádků: Tohle dítě se ještě podařilo zachránit. Matka si podřezala žíly a holčičce taky, protože už nedokázala vydržet tu strašlivou situaci. A tohle německé dítě také přišlo k nám. Pitter přijímal i židovské děti z Polska, jelikož v Polsku docházelo okamžitě po válce k takovým malým pogromům. Židovské děti, které se vrátily z koncentračních táborů do svých domovů a řekly, že to byl jejich dům a že tam žily, byly prostě zavražděny. Pitter byl báječný muž, který se staral opravdu o všechny.

Za války, když ještě v Praze žili Židé, tam pochopitelně byly i matky s kojenci, ale nemohly nikde sehnat mléko. A co udělal Pitter? Shromažďoval mléko od českých rodin a dával je židovským rodinám s kojenci. Někdo ho udal a on byl předvolán k šéfovi gestapa. Obvykle to znamenalo smrt nebo deportaci do koncentračního

tábora. Pitter byl na to připraven. A co se stalo? Šéf gestapa se ho zeptal: „Je to pravda s těmi židovskými dětmi? Vy snad nevíte, že je to zakázané?!“ A Pitter řekl: „Samozřejmě že jsem to věděl.“ – „Ale proč jste to tedy udělal?“ – „Byla to moje lidská povinnost!“ – Takovou odpověď šéf gestapa nikdy od nikoho předtím neslyšel. A Pitterovo vystupování zapůsobilo na onoho nikterak příjemného muže od gestapa tak mocně, že vzal udání, hodil ho do koše a řekl: „Běžte!“ A nejen to, po celou válku Pittera chránil. Pitter nekázal proti fašismu...

Byl to kazatel českých bratří...

Ano, i když neorganizovaný, ale žil v jejich duchu. A také tak jednal, což bylo nejdůležitější. U Přemysla Pittera jsme mohli zažít, že existují lidé, kteří druhému dávají všechno dobré a chtějí jenom pomoci, aniž by očekávali, že za to něco dostanou. Ukázal nám možnost lásky, lidství. A tak byl pro nás ztělesněním možnosti – všichni nejsou zlí. To byla nová velká zkušenost. To znamená, že jsme mohli tomu muži věřit, přestože jsme měli zkušenost, že někomu věřit je velmi nebezpečné. Vždyť to býval mohl být zrádce nebo mě mohl zmlátit. A tady byl najednou člověk, který na nás působil svým dobrým vlivem, tím, že nám jednoznačně ukázal: Jsou také jiní lidé. Přemysl Pitter mi vrátil víru v lidstvo. Měl velké charisma a všichni jeho spolupracovníci byli prodchnuti tímto duchem. Díky báječným lidem, které jsme kolem sebe měli, nedocházelo nikdy k projevům msty mezi německými a židovskými dětmi, my jsme je

nikdy nechtěli ztlouct, protože jsme zkrátka byli obklopeni jinou atmosférou.

Dokážete si vzpomenout ještě na nějaký typický zážitek s Přemyslem Pitterem?

Ano! Představte si, poprvé sedíme v nějakém sále na zámku a obědváme, a jak už tak bývá zvykem, u stolu se sedí s nezakrytou hlavou. Jen jeden chlapec si na hlavě nechal čepici. A najednou vstoupí Pitter a pomyslí si, že je to nějaký uličník, který se neumí chovat, a sundá mu čepici z hlavy. Ale pak mu jeden jeho židovský spolupracovník řekne, že to není nevychovanec, ale rabínův syn a že v jejich případě je zvykem mít na hlavě pokrývku. Pitter mu okamžitě čepici vrátil a omluvil se. O pětadvacet let později jsme my, bývalé děti, přestože jsme byli chudí, našetřili něco peněz a pozvali Pittera do Jeruzaléma, kde dostal medaili od izraelské vlády. A něco se stalo. Když Pitter přišel k nám, svým bývalým dětem – a to bylo po všech těch letech –, uviděl Wolfiho, toho rabínova syna, a zeptal se: „Ty jsi Wolfgang?“ A on odpověděl: „Ano.“ A najednou Pitter řekl: „Mohl bys mi odpustit, co jsem ti tehdy udělal?“ (Jehuda Bacon pláče.) Trápila ho myšlenka, že ublížil někomu nevinnému.

Vím, že jste se stýkal s filozofem náboženství Martinem Buberem a že vás velmi inspiroval. Martina Bubera jsem obdivoval, protože velmi hluboce přemýšlel o člověku, o dialogickém principu, existenciálním setkání mezi lidmi. Kdy jste se s ním setkal poprvé?

Byla to nějaká přednáška krátce po válce. Až do té doby jsem znal jen pár jeho knih. Jak už jsem řekl, chtěl jsem vědět, odkud se bere zlo, a právě o tomhle problému byla jeho přednáška. Buber vyprávěl, že dostává dopisy z celého světa s otázkou – Jak ještě můžete říct: Bůh buď pochválen, neboť jeho dobrota a úcta trvá věčně. Kde byla ta dobrota, kde byla úcta v Osvětimi? A Buber odpověděl: Přese všechno je to možné! A já jsem viděl, že tenhle paradox víry, jež jsem vnímal už jako dítě a jako dospívající, to je ta odpověď. Proto jsem se cítil být mu velmi blízko. Nejsem sice spisovatel jako on, ale jsem umělec. A on byl také umělec, měl intuici – a já cítil, že máme něco společného.

Seznámil jste se s ním i osobně?

Ano. Pořádal večerní kurz o žalmech. To mě velmi zaujalo. Pochopitelně jsem žalmy četl, ale jako někdo, kdo ještě nemá tušení. A teď najednou slyším, jak Martin Buber probírá jedinou větu celé dva týdny. Ale co se k tomu dá říci? Hodně toho lze říct! V jedné větě jednoho žalmu mi mohl otevřít širé světy. Celá přednáška se točila kolem Jobovy otázky, a ta mě zajímala ze všeho nejvíc, neboť je to klíčová otázka: Proč dobrák trpí a zlému člověku se daří dobře?

A co na to Buber?

Vlastně nic jako dobro a zlo neexistuje, to je jenom lidský výklad. Existuje jenom dobro a dobro je cesta do

blízkosti Boží. A to ukázal Martin Buber prostřednictvím žalmů, zejména slavným žalmem 73...

... z něhož si Martin Buber zvolil motto na náhrobní kámen...

Ano. Žalm 73 popisuje boj člověka, který si stěžuje stejně jako Job: Proč? Proč? Na počátku vidí i on dobro a zlo, ale po určité, dnes bych řekl téměř mystické zkušenosti už nevidí jen dobro a zlo, nýbrž lidi, kteří se přibližují k Bohu, kteří mu chtějí být nablízku nebo kteří mu nablízku jsou, a lidi, zlé lidi, ty opravdu zlé, kteří sice o Bohu vědí, ale říkají ne, kteří trvají na svém egu, svém Já, kteří stále říkají já, já a jdou si svou vlastní cestou. A tahle cesta vede vlastně do nicoty. Tato Buberova myšlenka mi velmi pomohla, neboť jsem cítil neuvěřitelnou blízkost. Buber nevidí zlo jako protiklad dobra, ale popisuje ho úplně jinak. Člověk si může vybrat cestu k Bohu, nebo říci: Ne, jdu svou vlastní cestou. Tenhle výklad měl na mne ohromný vliv, protože obsahuje cosi mystického, neboť žalmista 73. žalmu už na začátku vysvětluje, že té věci s dobrem a zlem nerozumí, ale když zakusí blízkost Boží – dnes bychom řekli extázi – nakonec řekne: „Koho bych měl na nebesích? A na zemi v nikom kromě tebe nemám zalíbení.“ Blízkost Boží mi dělá dobře. To znamená: V extázi se zřikáme všeho. Blízkost Boha, tahle zkušenost, je to nejvyšší, čeho může člověk dosáhnout. To je pěkné, jenže co pak? A pak přijde to nádherné, ta poslední slova žalmu: „... proto vyprávím o všech tvých činech“. To znamená, že po této zkušenosti pozná, že se musí stát živoucím příkladem. Je svědkem Božím.

A proto tedy dobro a zlo nejsou na stejné úrovni...

Zlý člověk není prostě jen zlý, nýbrž je to někdo, kdo se vzdaluje Bohu, a tahle vzdálenost ústí v Nic. Jako když si Napoleon najednou všiml, že všechno, co dobyl, se nakonec rozplyne v Nic. Život umí být tak svůdný, člověk si myslí, že něco má, že je někdo... Ale to všechno pomine.

Co se z toho dá vzít pro život?

Jsou tři cesty, které popisuje už žalm 1. První cesta je cesta spravedlivého, jenž kráčí po cestě k Bohu a o kterém se praví: Hospodin zná cestu spravedlivých. Zní to, jako by Bůh vedl se spravedlivým dialog. A pak jsou tu hříšníci, to jsme my všichni. Hřích ale znamená hebrejsky něco docela jiného. Znamená to scestí: Hop, udělám ten krok, onu chybu, ale stále jsem připraven se vrátit k Bohu. Hřích není absolutní hřích, nýbrž spíše jakési uklouznutí. A třetí cesta, to je cesta zlých, kteří o Bohu vědí, ale říkají: Ne, já si budu dělat, co budu chtít!